

14. Бахрах Д. Н. Административное право России: [учебник] / Д. Н. Бахрах. – М. : Норма, Инфра-М, 2002. – 620 с.

15. Адміністративна діяльність: навчальний посібник / За заг. ред. О. І. Остапенка. – Львів: ЛІВС, 2002. – 252 с.

16. Ключніченко А. П. Міри адміністративного примусу, що застосовуються міліцією / А. П. Ключніченко. – К., 1977. – 239 с.

ЛУКАЧ І. В.,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри господарського права
(Київський національний університет
імені Тараса Шевченка)

УДК 346.16

КОРПОРАТИВНА СОЦІАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЯК ОСНОВА РОЗВИТКУ СУЧАСНОГО КОРПОРАТИВНОГО ПРАВА

Теорія корпоративної соціальної відповідальності набула поширення в країнах ЄС. З огляду на міжнародний досвід та соціальну спрямованість економіки України має бути розроблена програма з розвитку КСВ у рамках корпоративного права.

Ключові слова: корпоративна соціальна відповідальність, корпоративне право, корпоративні правовідносини, корпорація, правове регулювання соціальної відповідальності бізнесу, соціальне підприємство.

Теория корпоративной социальной ответственности получила распространение в странах ЕС. Учитывая международный опыт и социальную направленность экономики Украины, должна быть разработана программа по развитию КСО в рамках корпоративного права.

Ключевые слова: корпоративная социальная ответственность, корпоративное право, корпоративные правоотношения, корпорация, правовое регулирование социальной ответственности бизнеса, социальное предприятие.

The theory of corporate social responsibility has spread in the EU. Given the international experience and the social orientation of Ukraine's economy, a program of the development of CSR within corporate law must be made.

Key words: corporate social responsibility, corporate law, corporate legal relations, corporation, legal regulation of social responsibility, social enterprise.

Вступ. Віхою в історії корпоративного права стала наукова розробка напряму корпоративної соціальної відповідальності, який був наслідком великих потрясінь, які спіткали світ – Великої депресії та Другої світової війни [1, с. 226]. В останнє десятиліття теорія КСВ набувала надзвичайної популярності як у економістів, так і у політиків США та ЄС. Зауважимо, що КСВ в Україні базується на ч. 4 ст. 13 Конституції України, якою встановлено, що

держава забезпечує захист прав усіх суб'єктів права власності і господарювання, соціальну спрямованість економіки. Поодинокі юридичні дослідження можливості запровадження соціальної відповідальності бізнесу зосереджуються на аспекті розмежування юридичної та соціальної відповідальності [2, с. 150–154], тоді як КСВ має зовсім інші аспекти, а саме дає змогу реалізувати соціальну відповідальність через притягнення до відповідальності корпорації.

Постановка завдання. Визначення юридичної сутності КСВ, напрями його державного регулювання в Україні.

Результати дослідження. У цьому контексті слід підкреслити, що КСВ не має на меті досягнення балансу між корпораціями, державою та суспільством. Це досягнення найбільш оптимальної моделі. У зв'язку з цим варто згадати думку В.С. Щербини, що про баланс інтересів можна говорити у разі, якщо йдеться про юридично рівноправних учасників тих або інших відносин. У всіх інших випадках держава в особі її уповноважених органів обирає найбільш оптимальні, на її погляд, методи (адміністративні чи економічні) впливу на економіку, на поведінку суб'єктів господарювання залежно від того, які саме інтереси – приватні чи публічні – вона збирається відстоювати, і якими нормами права – приватними чи публічними – вона цього прагне досягти [3, с. 30].

Значного поширення ідея КСВ набула порівняно недавно, у середині 90-х років ХХ ст. Тоді в суспільстві прокотилася хвиля антикорпоративних настроїв – як реакція на рішення компанії Shell UK затопити в Північному морі нафтову вежу Brent Spar, на опубліковані в ряді авторитетних видань матеріали про неетичні бізнес-підходи (наприклад, використання дитячої праці), що практикуються в країнах «третього світу» деякими відомими корпораціями (зокрема, Nike). Саме тоді компанії почали активно вдаватися до КСВ із метою створити собі імідж соціально відповідальних і тим самим завоювати прихильність споживачів [4]. Наразі відбувається пошук етичної легітимації пізнього капіталізму, через призму встановлення принципу «морального капіталізму». Відтак, на думку Дж. Елкінгтона, «у всьому світі люди бізнесу усвідомлюють той факт, що ключові ринки перебувають на межі швидких змін, зумовлених новими екологічними стандартами і пов'язаних із запитами споживачів. У результаті нові сутнісні напрями (new bottom lines) розгорнулися поруч із старими константами «прибутку – збитку» [5, с. 50].

З метою об'єднання зусиль підприємців і профспілок, громадських організацій, державних органів та скерувати їх на підтримку та застосування десяти універсальних принципів щодо захисту прав людини, забезпечення стандартів роботи, охорони навколишнього середовища та боротьби з корупцією у 1999 р. було підписано Глобальний договір ООН. Він являє собою волонтерську ініціативу й покликаний об'єднати соціально відповідальні компанії для обміну досвідом щодо реалізації відповідних проектів та програм. На сьогодні договір об'єднує декілька тисяч компаній із понад 100 країн світу, тим самим утворивши одну з найбільших добровільних ініціатив з питань КСВ у світі. Зазначимо, що доволі активними в підписанні цього договору були й українські бізнес-структури – 93 компанії приєдналися до ініціативи. Проте лише кожен третій керівник в Україні знає про концепцію КСВ, а уніфікованих стандартів та правил для українського бізнесу досі не створено [4].

Соціальна відповідальність бізнесу має багаторівневий характер [6, с. 112]:

1. Базовий рівень передбачає виконання договірних зобов'язань: своєчасна оплата податків, виплата заробітної плати, по можливості – надання нових робочих місць (розширення робочого штату).

2. Забезпечення працівників адекватними умовами не тільки роботи, а й життя: підвищення рівня кваліфікації працівників, профілактичне лікування, будівництво житла, розвиток соціальної сфери. Такий тип відповідальності доцільно назвати «корпоративною відповідальністю».

3. Вищий рівень відповідальності передбачає благодійну діяльність.

Економістом А. Керроллом було розроблено таку піраміду КСВ, в основі якої лежить економічна відповідальність, оскільки історично компанії створювалися як виробники товарів і послуг, що давало змогу забезпечувати потреби суспільства та, відповідно, отримувати

прибуток. Правова відповідальність передбачає потребу дотримуватися існуючих законів, підпорядковуючи свою економічну діяльність існуючим законодавчим нормам. Етична відповідальність вимагає від підприємства діяти відповідно до суспільних очікувань, які не фіксуються правовими нормами (подекуди перевищують їх), але базуються на існуючих нормах моралі зацікавлених сторін. Дискреційна (філантропічна) відповідальність передбачає, що організація буде добровільно відповідати на очікування суспільства та направляти свою діяльність на підтримку та розвиток соціальних програм, виступаючи при цьому у ролі «корпоративного громадянина» [4]. Таким чином, *правова складова є надзвичайно важливою в КСВ. Вважаємо, що вона має взаємний вплив на інші види відповідальності: з одного боку, право встановлює правила поведінки, які є безумовним для виконання корпорацією, з другого – правові норми покликані забезпечити прибутковість корпорації, встановити екологічні, а також базові етичні та філантропічні норми. Зокрема, закон не може змусити корпорації займатися благодійністю, проте він може спонукати до благодійності.*

Сучасні українські дослідження благодійності фокусуються на її організаційно-правових формах та діяльності благодійних організацій [7, с. 68–71]. Проте поза увагою науковців залишилася корпоративне забезпечення благодійності. Зокрема, в англійському Акті про компанії є низка норм, що регулюють зниження оподаткування в акціонерних товариствах [8]. З метою впровадження цих норм, інформування та заохочення підприємців уряд Великої Британії на своєму сайті запровадив програму, яка інформує компанії про такі податкові знижки, а також містить таблиці та формули конкретних розрахунків [9]. На нашу думку, в Україні варто було б розробити також такі розрахунки. При цьому важливо закріпити презумпцію податкових знижок саме в корпоративному законодавстві з метою заохочення, інформування та гарантій інвесторів. Сьогодні податкова знижка для юридичних осіб в Україні відсутня. На нашу думку, такий напрямок має надзвичайно важливе державне та соціальне значення, тому ГК потрібно ввести таку норму: *«Держава гарантує податкову знижку тим господарським організаціям, що здійснюють благодійництво, відповідно до Податкового кодексу України».*

Представники науки господарського права у дослідженнях забезпечення соціальної спрямованості економіки відзначають, що правове забезпечення охорони соціально відповідних елементів у господарських відносинах повинне супроводжуватися прагненням суб'єктів господарської діяльності знаходити найбільш ефективні способи максимізації прибутку в тому разі, коли майнову основу господарювання складають майново-соціальні або особисто-соціальні ресурси [10, с. 238].

Юридичними напрямками корпоративної соціальної відповідальності є: забезпечення максимізації прибутку корпорації, учасників корпорації, посадових осіб органів корпоративного управління, працівників; додержання прав усіх стейкхолдерів (міноритаріїв, кредиторів, конкурентів, працівників, держави та суспільства); дотримання екологічних, соціальних, технічних стандартів; забезпечення інновацій в економіці; сплата податків та інших обов'язкових платежів.

Європейська комісія у п. 3. 1 Комюніке «Оновлена стратегія ЄС 2011– 2014 корпоративної соціальної відповідальності» (далі – Комюніке) надала нове визначення КСВ – «відповідальність підприємств за їх вплив на суспільство». Умовою для досягнення такої відповідальності є повага до чинного законодавства та колективних договорів між соціальними партнерами. Для повного задоволення їх корпоративної соціальної відповідальності підприємства повинні мати можливість інтегрувати соціальні, екологічні, етичні, права людини і споживчі аспекти у своїй господарській діяльності та запровадити стратегії в тісній співпраці з зацікавленими сторонами з метою: максимізації вартості акцій для учасників/акціонерів, стейкхолдерів та суспільства загалом; виявлення, запобігання і пом'якшення їх можливих негативних наслідків [11]. Підкреслимо, що *саме акціонерні товариства та великі товариства з обмеженою відповідальністю стануть основними суб'єктами КСВ, оскільки вони є великими учасниками на ринку та прямо впливають на соціальні, інноваційні, екологічні та інші аспекти життя держави та суспільства.*

Важливо з'ясувати бачення ЄС розподілу ролей у впровадженні КСВ. Згідно з п. 3.4 Комюніке, розвиток КСВ повинен здійснюватися самими підприємствами. Публічна влада має відігравати допоміжну роль за допомогою вмілого поєднання добровільних заходів та, де необхідно, додаткового регулювання, наприклад, для забезпечення прозорості, створення ринкового стимулу для відповідальної поведінки бізнесу і забезпечення підзвітності корпорацій.

Проте сучасне українське законодавство не містить загальних принципів КСВ. Окремі аспекти політики держави розпорошені по різноманітних програмах державних органів. Проте комплексної роботи щодо впровадження КСВ з боку держави в Україні немає. Водночас і без підтримки держави триває велика громадська робота з КСВ. Зокрема, вже п'ять років поспіль видавалася книга «Кращі практики КСВ в Україні» [12]. Також чимало великих українських корпорацій на своїх сайтах звітують про свою діяльність у галузі КСВ. Їхня підтримка КСВ має і практичне значення на міжнародному рівні, адже КСВ входить до системи багатьох стандартів. Підсумовуючи роль КСВ, зазначимо, що такий формат дає змогу не тільки виявити існуючі протиріччя та конфлікти, а й звести в рамках однієї програми великий бізнес та органи державної влади, з одного боку, та громадськість у особі профспілок, об'єднань, преси – з другого з метою впровадження відповідального ставлення корпорації до своїх соціальних обов'язків, не забуваючи про максимізацію прибутків корпорації, у тому числі для досягнення важливого соціального ефекту.

Щодо державного рівня комплексної імплементації КСВ, то цей процес розпочався нещодавно. Зокрема, цінним видається досвід Данії, де у 2008 р. парламент прийняв Закон про бухгалтерський облік для КСВ великих підприємств. Мета цього закону – надихнути підприємства зайняти активну позицію з КСВ та співпрацювати у цьому ключі з зовнішнім світом. Закон вимагає від великого бізнесу в Данії відповідальності за свою роботу в галузі КСВ. У 2013 р. введено нову вимогу, що передбачає пряму відповідальність з метою просування політики дотримання підприємствами прав людини і зменшення їх негативного впливу на клімат. Цей закон має силу рекомендації, тобто данські підприємства можуть вільно обирати, чи хочуть вони працювати з КСВ. Однак вимога закону означає, що підприємства повинні враховувати політику щодо КСВ, або заявити, що вони не мають ніякого відношення до неї. Напрями діяльності у КСВ, у тому числі будь-які стандарти, інструкції чи принципи КСВ, що використовуються у бізнесі; як бізнес провадить свою політику КСВ, у тому числі будь-які системи або процедури, що використовуються; бізнес оцінка того, що було досягнуто шляхом ініціатив у сфері КСВ протягом фінансового року, а також будь-які очікування від майбутніх ініціатив [13].

У багатьох країнах ЄС просуванням корпоративної соціальної відповідальності займаються державні органи. Так, в Італії за процесом розвитку КСВ та соціальної звітності спостерігає Міністерство праці та соціального розвитку. А в Іспанії ліві партії активно сприяли ухваленню парламентом у 2003 р. закону про КСВ. В Іспанії працює державна Експертна технічна комісія з КСВ, завданням якої – допомогти бізнесу поєднувати економічну активність із діяльністю на благо суспільства. У Литві була розроблена стратегія КСВ на 2006–2008 рр., реалізація якої дала змогу поліпшити позиції країни. У Польщі Міністерство праці створило робочу групу з КСВ, до якої увійшли представники багатьох департаментів, діяльність яких сприяла стабільності позиції цієї країни впродовж 2004–2010 рр. у світовому рейтингу соціальної благодійності [14].

Правова стратегія КСВ може відбуватися на трьох рівнях: державному – затвердження програм з КСВ, законів, а у перспективі – комплексного закону з КСВ; громадському – вироблення громадського контролю, нагляду, регулювання та заохочення КСВ. Як видно, суб'єктами ініціативи можуть бути як громадські організації, так і біржі; підприємницькому – великі підприємства мають проявляти активність та ініціативність у заходах КСВ.

Не можна не відмітити, що в ГК України є низка норм, що мають ознаки КСВ: згідно з преамбулою, ГК має на меті забезпечити зростання ділової активності суб'єктів господарювання, розвиток підприємництва і на цій основі – підвищення ефективності суспільно-

го виробництва, його соціальну спрямованість відповідно до вимог Конституції України, утвердити суспільний господарський порядок в економічній системі України, сприяти гармонізації її з іншими економічними системами; підприємництво визначено як господарська діяльність, що здійснюється для досягнення економічних і соціальних результатів та з метою одержання прибутку (ч. 2 ст. 3 ГК).

Для впровадження КСВ в Україні вже є юридичні наукові доробки учених у галузі господарського права щодо соціальної спрямованості економіки. Зокрема, В.С. Щербина з-поміж принципів господарського права виділяє соціальну спрямованість економіки. Цей конституційний принцип в контексті правового регулювання відносин у сфері економіки означає здійснення державою (зокрема, шляхом встановлення відповідних організаційно-господарських повноважень державних органів, органів місцевого самоврядування, інших уповноважених органів і організацій) у соціально-економічній сфері соціальної політики захисту прав споживачів, політику заробітної плати і доходів населення, політику зайнятості, політику соціального захисту та соціального забезпечення [15, с. 90].

Наразі у ВРУ зареєстровано проект закону № 2710 від 23.04.2015 р. «Про соціальне підприємство» [16], згідно з ст. 1 якого соціальним підприємством визначається суб'єкт господарювання, утворений юридичними та/або фізичними особами, пріоритетом діяльності якого є досягнення соціальних результатів, зокрема, у сфері охорони здоров'я, освіти, науки, культури, навколишнього середовища, надання соціальних послуг та підтримки соціально вразливих груп населення (безробітних, малозабезпечених, осіб похилого віку, осіб з інвалідністю та інших встановлених законодавством осіб). Нами було виявлено ряд недоліків цього Проекту Закону, які коротко викладемо.

1. Зазначений проект підходить до КСВ з іншого боку, ніж європейські країни, зокрема, він визначає порядок призначення вже існуючому суб'єкту господарювання спеціального статусу соціального підприємства. Як свідчить досвід країн ЄС, основою КСВ є залучення всіх підприємств до соціальних проектів. Зокрема, звіт з КСВ має складатися усіма лістинговими компаніями.

Такий підхід мав би наслідком монополії на КСВ не лише такими спеціально зареєстрованими соціальними підприємствами, а й Міжвідомчої комісії з питань державної підтримки соціальних підприємств до складу Комісії входять представники Міністерства соціальної політики України, Фонду соціального захисту інвалідів, Державної фіскальної служби України, Міністерства інфраструктури України, Міністерства фінансів України, Державної фінансової інспекції України, Міністерства економічного розвитку і торгівлі України, Державного агентства земельних ресурсів України та представники, делеговані Федерацією профспілок України та громадськими організаціями інвалідів (ст. 18 законопроекту). У країнах ЄС, як правило, одне міністерство займається політикою впровадження КСВ, натомість діяльність такої занадто презентативної комісії, що буде складатися з такої кількості представників різних державних органів, буде щонайменше складною для скликання.

2. Звіт про КСВ, що має стати основою для розвитку соціально спрямованих підприємств, у проекті закону відсутній. Натомість його ст. 20 запроваджує сумнівний вільний доступ до звітів, документів про господарську та фінансову діяльність соціального підприємства. По-перше, не визначено статус таких документів, адже документів щодо господарської та фінансової діяльності є безліч. По-друге, є світові стандарти КСВ, з яких прямо видно явну соціальну діяльність товариства, що має стати нарізним для таких підприємств.

3. Проект закону містить занадто багато положень, що вже регулюються іншими законами. Наприклад, згідно з його ст. 21, метою здійснення діяльності соціального підприємства за критеріями, визначеними законопроектом, підприємство, крім прав, визначених законодавством України та ст. 19 цього проекту закону, має право: при здійсненні господарської та іншої діяльності з власної ініціативи приймати будь-які рішення, що не суперечать законодавству України; приймати участь у прийнятті рішень органами місцевого самоврядування і при складанні планів соціально-економічного розвитку регіонів; самостійно здійснювати зовнішньоекономічну діяльність, в тому числі і з питань, пов'язаних з протидією

торгівлі людьми. Друге право є доволі важливим у соціальній політиці підприємств, проте в проекті закону не прописаний його механізм, відсутність якого, вочевидь, унеможливить його реалізацію. Однак перше положення впливає з положень ГК, а третє – із Закону України «Про зовнішньоекономічну діяльність».

4. Деякі положення проекту закону загалом не відповідають соціальному призначенню підприємства. Зокрема, його ст. 4 визначає, що соціальне підприємство діє на принципах: 1) законності; 2) гласності; 3) добровільності; 4) самоврядування. Вони загалом не відповідають принципам здійснення господарювання, а за своїм характером наближаються до принципів здійснення судочинства. Загальні принципи господарювання в Україні, що закріплені в ст. 6 ГК, більше відповідають соціальній сутності будь-якого підприємства. Соціальна спрямованість загальних принципів господарювання ГК ще раз підкреслює, що КСВ має здійснюватися в рамках господарського права, як галузі права, що вже має напрацювання щодо соціального характеру державного регулювання господарської діяльності.

4. Проект Закону містить занадто великі за обсягом статті щодо створення (ст. 5); правоздатності (ст. 6); найменування, символіка та місцезнаходження (ст. 7); установчих документів (ст. 8); членів та учасників (ст. 9); припинення діяльності (ст. 10) соціального підприємства, що загалом не мають відношення до його соціального статусу, а лише повторюють положення норм ГК та ЦК.

5. Попри вміщені в ньому зазначені загальні та подекуди не сумісні положення з статусом соціального підприємства, власне норм, направлених на напрями врегулювання політики КСВ, а також конкретних заходів підтримки соціальних підприємств є замало. Так, у ст. 19 проекту закону є загальні заходи державної підтримки соціальних підприємств, підстави застосування яких не вказано. За такого формулювання такі заходи будуть мати декларативний характер. Як свідчить досвід Англії, підприємці мають знати, за яких обставин та які вони отримуватимуть податкові пільги.

Висновки. Відзначаючи позитивний аспект звернення до КСВ у цьому проекті закону, відзначимо, що в цілому цей проект потребує суттєвої переробки та у такому вигляді не може слугувати цілям КСВ. Отже, комплексний аналіз нормативних актів засвідчив, що нормативного закріплення на законодавчому чи програмному рівні КСВ в Україні немає. Аналізуючи досвід запровадження КСВ у країнах ЄС, пропонуємо закріпити цей принцип в українському законодавстві та встановити конкретні механізми захисту міноритаріїв, трудового колективу та інших зацікавлених осіб. Окрема увага має приділятися соціальній відповідальності великих корпорацій та перспективам її посилення, а також змін їх ідентифікації з огляду на важливий соціальний рівень. Також доцільно застосувати добровільний звіт КСВ публічних акціонерних компаній, проте закріпити його на законодавчому рівні. З огляду на зазначену в Преамбулі ГК соціальну спрямованість цього кодексу, вважаємо, що ГК найбільше підходить до закріплення КСВ.

Список використаних джерел:

1. Millon D. Theories of the Corporation / D. Millon // Duke Law Journal. – 1990. – № 2. – Р. 201–262 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://scholarship.law.duke.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=3111&context=dlj>.
2. Бігняк О.В. Юридична і соціальна відповідальність суб'єктів підприємництва. / О.В. Бігняк // Університетські наукові записки. – 2006. – № 1. – С. 150–154 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Unzap_2006_1_26.pdf.
3. Щербина В.С. Публічні й приватні інтереси в господарських відносинах / В.С. Щербина // Приватне право і підприємництво. – 2014. – Вип. 13. – С. 28–31 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Ppip_2014_13_9.pdf. – С. 30.
4. Мазуренко В.П., Засенко О.Ю. Сучасна концепція корпоративної соціально відповідальності у міжнародному бізнесі / В.П. Мазуренко, О.Ю. Засенко // Ефективна економіка. – 2012. – № 6 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1199>.

5. Ільїна Г. Моральна телеологія в етичній критиці економізму / Г. Ільїна // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія «Економіка». – 2014. – № 8(161). – С. 49–52 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://bulletin-econom.univ.kiev.ua/articles/2014/161/10.pdf>.

6. Simon Zadek. Responsible Competitiveness. Corporate Responsibility Clusters in Action / Simon Zadek, John Sabapathy, Helle Dossing, Tracey Swift – January 2003. – 120 p. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.accountability.org/images/content/1/0/107/CR%20Clusters%20-%20Full%20Report.pdf>.

7. Буздуган Я. Правова характеристика благодійності, благодійництва та благодійної діяльності / Я. Буздуган // Віче. – 2011. – № 4. – С. 7–10 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/j-pdf/viche_2011_4_4.pdf.

8. Charity Commision. The Companies Act 2006 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/352237/The_Companies_Act_2006.pdf.

9. Tax when your limited company gives to charity [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.gov.uk/tax-limited-company-gives-to-charity/overview>.

10. Сиротюк О.Д. Організація державних програм як господарсько-правовий засіб забезпечення соціальної спрямованості економіки / О.Д. Сиротюк // Соц.-екон. пробл. сучас. періоду України. – 2008. – Вип. 6. – С. 236–240 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/12321/25-Sirotiuk.pdf?sequence=1>.

11. European Economic and Social Committee on the Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions. A renewed EU strategy 2011-14 for Corporate Social Responsibility [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2011:0681:FIN:EN:PDF>.

12. Практики КСВ в Україні 2013 р. / Під ред. М.А. Саприкіної, О.І. Янковської ; Центр «Розвиток КСВ». – К. : 2014. – 113 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://csr-ukraine.org/wp-content/uploads/2013/11/ksv-2013_last1.pdf.

13. Legislation. CSRgov.dk driven by the Danish Business Authority [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://csvgov.dk/legislation>.

14. Бульба В.Г., Третяк М.В. Зарубіжний досвід державного регулювання соціальної відповідальності бізнесу / В.Г. Бульба, М.В. Третяк // Теорія та практика державного управління. – 2013. – Вип. 3. – С. 343–350 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Trpu_2013_3_48.pdf С. 4.

15. Щербина В.С. До питання щодо принципів господарського права / В.С. Щербина // Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України. – 2014. – № 1. – С. 85–92 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/j-pdf/vprc_2014_1_10.pdf.

16. Проект Закону №2710 від 23.04.2015 р. «Про соціальне підприємство» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?id=&pf3511=54903.

